

Felsefi Bağlamda İnsan Hakları Eğitimi Yeni- den Düşünmek

 CELAL YEŞİLÇAYIR^a

Geliş Tarihi: 10.07.2018 | Kabul Tarihi: 31.01.2019

Öz: Okullarda insan hakları derslerinin yer almasının üzerinden yaklaşık yirmi yıllık bir zaman dilimi geçmesine rağmen, gençlerin şiddet ve ötekileştirmeye yönelik eğilimleri hız kesmeden devam etmektedir. Bu bağlamda insan hakları eğitiminin gerektiği gibi icra edilip edilmediği sorunsalı ile karşılaşmaktadır. Söz konusu sorunsala istinaden bu çalışma ülkemizdeki insan hakları eğitiminin durumunu ve bu eğitimin niçin iyileştirilmesi gerektiğini tartışmayı amaçlanmaktadır. Bu çerçevede öncelikle insan hakları ile eğitim arasında nasıl bir bağın olduğu aydınlatılarak, insan hakları eğitiminin önemi ele alınmaktadır. Ardından ülkemizdeki insan hakları anlayışı ve eğitiminin durumu felsefi bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede insan hakları eğitiminin gerektiği gibi icra edilememesinin nedenleri sorgulanarak, bazı tespitlere ulaşılması hedeflenmektedir. Son tahlilde ise tespit edilen sorunlar bağlamında insan hakları eğitiminin iyileştirilmesine yönelik bazı öneriler ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, insan hakları, eğitim, ötekileştirme, iyileştirme.

^a Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
cyesilcayir@gumushane.edu.tr

Rethinking Human Rights Education in a Philosophical Context

Abstract: Although human rights education has existed in schools for more than twenty years, youth's tendencies towards violence and alienation continue without slowing down. At this juncture, it is confronted with a problem of whether Human Rights Education is duly performed or not. This research purposes to discuss the condition of human rights education in Turkey and why the education must be improved referring to the problem. Within this framework primarily what kind of connection between human rights and education will be clarified and the importance of human rights education will be addressed. After these, the condition of human rights perception and education in our country will be tried to analyze with a philosophical perspective. In this context, causes of not duly performing human rights education will be questioned and it will be aimed to make some points. In the last instance, it will be tried to give some suggestions towards the improvement of human rights education in the context of stated problems.

Keywords: Philosophy, human rights, education, alienation, improvement.

© Yeşilçayır, Celal. "Felsefi Bağlamda İnsan Hakları Eğitimini Yeniden Düşünmek." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (2019), 21-44.

Giriş

İnsan haklarını korumaya yönelik uluslararası düzeyde hazırlanmış resmî belgelerin ilan edilmesini ve bu hakları korumak amacıyla yasaların çıkarılmasını önemli gelişmeler arasında değerlendirmek mümkündür. Ancak bu belgelerin en önemlilerinden olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (10 Aralık 1948) yayımlanmasının üzerinden yaklaşık yetmiş yıl geçmesine rağmen insan haklarına yönelik ihlallerin dünyanın dört bir tarafında devam ettiği görülmektedir. Başka bir deyişle; bir taraftan uluslararası kamuoyunda insan hakları söylemleri artarken, diğer taraftan insan hakları ihlalleri küresel anlamda hız kesmiş değildir. Söz konusu sorunsalın neden kaynaklandığının sorgulanıp-tartışılması felsefi bağlamda önem arz etmektedir. Bu bağlamda insan haklarının hayata geçirilmesinin önündeki engellerin ne olduğu sorusu akıllara gelmektedir. Sözgelimi siyasi iradelerin insan hakları konusundaki duyarsızlığı mı, yoksa hakların farklı nedenler uğruna manipüle edilmesi mi insan hakları ihlallerinin temelinde yatmaktadır? Aynı zamanda insan haklarını koruyucu hukuk sistemlerinin olup olmadığının ve bu bağlamda hukuk ile insan hakları ilişkisinin sorgulanması da sorunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Kanaatimize göre insan hakları belgelerinde yer alan sözlerin hayata geçirilememesinin farklı nedenleri olmakla birlikte, haklar konusundaki bilinçlenme ve duyarlılık eksikliği dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki insan hakları hususunda bilinçlenmenin yolunun eğitimden geçtiğinin inkâr edilemez bir gerçek olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Buna göre insan hakları ile eğitim arasında yadsınamaz bir ilişki söz konusudur, çünkü bireyde insan hakları bilincinin oluşabilmesi ancak eğitim sayesinde mümkündür. Dolayısıyla küresel anlamda yaşanan insan hakları ihlalleri/sorunları, insan hakları eğitimi ve bu eğitimin mahiyetini akıllara getirmektedir. Hazırlanan insan hakları belgelerinin hayata geçirilememesinin nedenlerini anlamak bakımından

insan hakları eğitiminin irdelenmesi ve bu eğitimin iyileştirilmesine yönelik fikirlerin oluşturulması temel bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu sorunsala istinaden bu çalışmada insan hakları eğitiminin mahiyeti ağırlıklı olarak ülkemiz bağlamında eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak, bu eğitimin yeniden yapılandırılmasına yönelik bazı önerilere ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın giriş bölümünde insan hakları eğitiminin niçin elzem olduğu ve insan hakları ile eğitim arasında niçin vazgeçilmez bir bağın olduğu konularına yer verilecektir. Gelişme bölümünde ise, temel olarak insan hakları eğitiminin etkili bir biçimde icra edilip edilmediği ve icra edilmiyorsa bunun nedenleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede eğitim sistemimizde yerleşik hale gelmiş ötekileştirici ve dışlayıcı unsurların olup olmadığı tartışmaya açılacaktır. Örneğin: İnsan haklarının Milli Eğitim Mevzuatının temel amaçları arasında ilk sıralarda yer almaması sorgulanarak, bu durumun nedenleri tahlil edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanında insan hakları derslerinin niçin “Yurttaşlık ve İnsan Hakları”, “Demokrasi ve İnsan Hakları” ve “İnsan Hakları ve Atatürkçülük” adı altında okullarda öğretilmeye çalışıldığı tartışılacaktır. Bu minvalde insan haklarının demokrasi, yurttaşlık ve Atatürkçülük gibi kavramlarla yakın anlamları ihtiva edip etmediği analiz edilmesi amaçlanmaktadır. İnsan hakları eğitimi bağlamında hakların öğretilmesine ilişkin birtakım sorunlar tespit edildikten sonra sonuç bölümünde insan hakları eğitiminde iyileştirici bakış açıları somutlaştırılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Söz gelimi öğretmen yetiştirirken üzerinde durulması gereken hususlar ile insan hakları adı altında bir dersin insan hakları bilincinin yerleşmesi için yeterli olup olamayacağı ile ilgili saptamalara yer verilecektir.

Konumuzu tartışmaya geçmeden önce “insan hakları” ifadesinin anlamına ve bu kavramı hangi bağlamda kullandığımıza kısaca değinmek yerinde bir tutum olacaktır. İnsan haklarıyla ilgili muğlak ifadeler ve kavram kargaşasına düşmemek için

bu kavramın aslına uygun olarak tanımlanması konumuza giriş yapmak bakımından önem arz etmektedir. İnsan hakları her türlü ırk, dil, din, mezhep ve bölge farklılığının ötesinde insanın salt insan olmasından kaynaklanan haklarını ifade etmektedir. Bu yönüyle insan haklarının siyasal anlamda kullanılan birçok kavramdan, sözgelimi yurttaşlık gibi, ayrıştırılarak anlaşılması gerekmektedir. Diğer taraftan hukuk sistemleri hakkın varlığını yasaların elverdiği ölçüde tanımladıkları için insan haklarını pozitif hukuk bağlamında değerlendirmek oldukça yanlış bir tutum olacaktır. Çünkü insanın kadim haklarına işaret eden insan hakları devletlerin kendi oluşturduğu hukuk maddelerinin sınırlı dairesinden oldukça geniş ve evrenseldirler. Buna göre insan haklarını insanın kadim haklarını ifade etmekte başvurulmuş ve felsefi bir kavram olan, doğal hukuk (haklar) bağlamında ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çalışmamız çerçevesinde insan hakları ve eğitim ilişkisini hakların bu ikincil tür anlamı içinde olmaya çalışacağız. İnsan hakları bilincinin oluşması minvalinde insan hakları eğitiminin önemini ele alarak araştırmamızı analiz etmeye çalışalım.

İnsan Hakları Eğitiminin Önemi

Yukarıda insan hakları bağlamında dünya genelinde paradoksal bir durumun yaşandığına değindik. Bir taraftan insan hakları söylemleri özellikle sivil toplum kuruluşları ve medya aracılığıyla gündemdeki yerini korurken, diğer taraftan insan hakları ihlalleri, ayrımcılık ve dışlama, endişe verici boyutlarda seyretmektedir. Söz konusu sorunsalı, ülkemizde Cumhuriyet tarihi özelinde düşünüldüğünde etnik kökeninden, mezhebinden, kıyafetinden ve cinsiyetinden dolayı birçok kişinin insan hakları ihlalleriyle karşılaştığını ifade etmemiz gerekmektedir. Sözgelimi rüşvet başta olmak üzere ülkemizde son derece büyük bir ahlak boşluğu yaşanmaktadır ve insan hakları hiç de istenilen düzeyde değildir.¹ Bu sorunsalı ilerleyen bölümde analiz etmeye çalışacağız.

¹ Hasan Yazıcı, "Hangi Hakla İnsan Hakları", *İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2001, s. 4.

Türkiye’de insan hakları eğitiminin öncülerinden olan İoanna Kuçuradi’ye göre yaşanan hak ihlallerinin temel nedeni insanın değerini ve haklarını önemseyen eğitim anlayışından oldukça uzaklaşılmasıdır. Bununla birlikte eğitimde bireylere meslekî bilgi aktarmak suretiyle iyi bilim insanları, mühendisler ya da doktorlar yetiştirmeyi amaçlıyoruz; ancak bireylerin etik yeteneklerini geliştirerek iyi bir insan olmaları gerektiğini ihmal ediyoruz.² Yaşanan bu ve bunun gibi sorunlar şüphesiz ülkemizdeki eğitim anlayışını ve mevcut eğitimin insan hakları bilincini geliştirerek ihlalleri önleyici özellikte olup olmadığını sorgulamamız gerektiği konusunu akla getirmektedir. Bu noktada insan hakları bilincinin oluşması ve bu hakların hayata geçmesinde eğitimin önemini analiz etmeye çalışalım:

Kant, *Pedagoji Üzerine* adlı eserinde insanın yalnızca eğitim yoluyla insan olabileceğini iddia eder.³ Öyle ki büyüüp gelişmesi en uzun süren canlı türü olmasının yanında insanın toplumsal anlamdaki rollerini, hayatı ve insanları tanıması belli bir eğitim sürecini gerektirmektedir. Buna göre eğitimin temel amacı bireylere herhangi bir alana ait bilgileri öğretmekten ziyade, onların etik anlamda insanî değerleri benimsemeleri olmalıdır.⁴ Diğer bir ifadeyle eğitimde öncelikle bireylerin insan olması veya insanlaşması hedeflenmelidir. Çünkü bütün dinler, ideolojiler ve fikirler insanoğluna insanî varlığını maddi/beşeri varlığı üzerinde oluşturması ve geliştirmesini telkin etmiştir. Buna göre insan olmanın; bir süreci, çabayı ve gayreti gerektirdiği aşikârdır. Öyle ki her fert bil fiil değil; bil kuvve insan olarak doğar ve kendisine emek verdikçe, kendisine özen gösterdikçe insanlaşabilir. Dolayısıyla “insanlık” olunan şeydir. Erasmus, “İnsan doğulmaz, insan olunur” derken bu sürece işaret etmektedir. Şemseddin Sami ise *Kamûs-ı Türki* adlı ese-

² İoanna Kuçuradi, “Eğitimi Yeniden Düşünmek”, 08.07.2014, <https://hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/47KurulusYilDonumu220714.pdf>, Erişim Tarihi: 28.06.18.

³ Immanuel Kant, *Über Pädagogik* (Königsberg 1803), Akademie Text-Ausgabe IX, Berlin 1968, s. 443.

⁴ Kuçuradi, “Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu”, *Uluslararası Eğitim Felsefi Kongresi, Eğitim-Bir-Sen Yay. 44*, Ankara 2010, s. 23.

rinde beşeriyeti insanlığın ham hali, insanı ise beşeriyetin kâmil hali olarak tanımlarken insanlaşma ve insan olma sürecine işaret etmektedir.⁵ Söz konusu insanlaşma veya insan olma süreci ise insanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan temel haklarının öğrenilmesi ile yakından ilişkili bir durumdur. Her ne kadar insan hakları doğuştan gelen hakları ifade etse de bu hakların bilincine varılması için eğitim gerekmektedir.

Temel kişi hakları olduğu düşünülen insan hakları konusunda bilinçlenmek ve bu hakları koruyabilmek için doğru bir eğitime ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. O halde insan hakları öncelikle bir bilgilenme/bilinçlenme meselesidir ve ancak eğitim almış bireyler insan haklarının korunmasına özen gösterebilirler. Ayrıca varlığından haberdar olunmayan bir hakkın kullanılır hale gelmesi de mümkün değildir. Dolayısıyla insan hakları bağlamında bir bilincin oluşabilmesi ve bu hakların korunabilmesi için eğitim alma hakkının önemsenmesi gerekmektedir. Erken yaşlarda başlayarak etkili bir biçimde uygulanacak olan insan hakları eğitimin yaygın ve örgün eğitimde de yer alması bu haklar konusunda bilinçlenmeyi sağlayacaktır.⁶ Söz konusu eğitimin bireylere sunulması ise, devletin temel sorumlulukları arasındadır ve bu minvalde eğitim hakkının en temel insan haklarından biri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan haklarını bilme hakkı, insan haklarının birinci sırasında yer alan bir haktır.⁷

Ortaya çıkabilecek insan hakları ihlallerini, ötekileştirmeyi, dışlamayı, ya da ayrımcılığı tespit ederek ihlalde bulunanlara müeyyide uygulamak yerine, hem insan hakları bilincini oluşturmak hem de olası ihlalleri/suçları önlemek açısından insan hakları eğitimi vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İkinci yol birinciye nazaran çok daha insanî ve pratik olmasının yanında gele-

⁵ Celal Türer, "Ortak Yaşamlar Otak Ölçütler", *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, haz. Celal Türer, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 2015, s. 370.

⁶ Betül Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, Papatya Yayınları, İstanbul 2012, s. 34.

⁷ Mesut Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, TODAİE Yayınları, Ankara 2001, s. 63.

ceğe güvenle- ve umutla bakmayı sağlayacaktır. Bununla birlikte yaşadığımız dünyada insan hakları ihlallerinin yaşandığına şahit olmaktayız ve bunun bariz örneklerinden biri küresel yoksulluk bağlamında ortaya çıkmaktadır. Öyle ki dünya nüfusunun %65'inin günlük 1 dolarla ve %15'inin 75 dolarla hayatını sürdürmeye çalıştığı düşünüldüğünde, insan haklarının pek yaygınlaşmadığı bir dünyada yaşadığımız anlaşılmaktadır.⁸ Dolayısıyla adaletli bir dünyada yaşadığımızı iddia etmek oldukça zor görünmektedir. Buna göre insanlığın bilimsel ve teknolojik anlamda sağladığı gelişmelerin dünya genelinde insan haklarının sağlanmasına olumlu anlamda katkı yapıp yapmadığı oldukça tartışmalı bir hal almaktadır. Bununla birlikte insan haklarının ve insan hakları eğitiminin ülkemiz öze- lindeki durumu akıllara gelmektedir. Söz konusu hakların ve eğitiminin ülkemizdeki durumunun analiz edilerek, felsefi mahiyette bazı tespitlere/önerilere ulaşılması çalışmamızın amacı bakımından önem arz etmektedir.

“Yeniden yapılandırma hususunda öncelikle insan haklarına saygının ve bu hakları korumanın sürekliliği nasıl sağlanabilir?” sorusuna cevap olarak ise “insan hakları ihlallerini tespit edip gerekli müeyyideleri uygulayacak bir sistemin inşasının hakların korunması adına atılmış önemli bir adım olacağı” cevabı verilebilir. Bu noktada “Acaba bunu yapmakla insan hakları ihlalleri konusunda yaşanan sorunlar çözülmüş müdür, yoksa ihlalleri sonradan cezalandırmak yerine haklar konusunda bilinç kazandırarak bu ihlallerin ortaya çıkmasını önlemek daha pratik ve etkili bir yöntem olmaz mı?” gibi başka sorular akıllara takılmaktadır.

Kanaatimize göre insan hakları bilincini oluşturma en etkili ve doğru yöntemi bireylere küçük yaşlardan itibaren verilecek insan hakları eğitimidir. Bu bağlamda eğitimin yasalara göre önceliğinden ve yetkinliğinden söz etmemiz gerekmektedir.

⁸ Celal Yeşilçayır, “Küreselleşen Dünyada Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *II. Uluslararası Multidisipliner Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 271.

dir.⁹ Çünkü tek başına denetim ve koruma mekanizmaları ile insan haklarına saygıyı gerçekleştirmek ne olanaklı, ne de yeterlidir. İnsan haklarına ilişkin uluslararası belgelerde öngörülen çeşitli koruyucu, telafi edici ya da yaptırım uygulayıcı mekanizmalar, bir ihlalin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan süreçlerdir. Oysa önemli olan ihlali tespit edip cezalandırmaktan ziyade, önceden devreye girip bu ihlallerin ortaya çıkmasını önlemektir.¹⁰ Bunun yolu ise insan hakları eğitimi etkili bir biçimde uygulamaktan ve bireylerin haklar konusunda bilinçlenmesinden geçmektedir. Dolayısıyla yasalar insan haklarını ancak müeyyideler vasıtasıyla korumayı vaat ederken, eğitim insan haklarının içselleştirilerek hayata geçmesini sağlayıcı, öncelikli, etkin ve sağlıklı bir yoldur. O halde insan hakları bilincinin eğitimle oluşmasına ağırlık vermek siyasilerin ve ülke yöneticilerinin birincil hedefi olmalıdır. Bununla birlikte insan hakları ihlallerini yasalarda olduğu gibi sonradan tespit ederek cezalandırmaktan ziyade, eğitime ihlallerin ortaya çıkışını önleyici bir önem atfetmiş oluruz. Dolayısıyla insan hakları eğitiminin önemi anlaşılmalı ve bu eğitimin yeniden yapılandırılmasına gerekli özenin gösterilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle insan haklarını yaşanılır kılmanın temel yolu kanunlar yapılmadan önce bireylerin eğitilmesi ve bilinçlenmesini sağlamakla mümkündür. Ayrıca haklarının yasaların bağlayıcılığından önce insan haklarının bilincine varılmalı ve bu noktada “insan hakları eğitiminin temel bir hak olup olmadığı sorusu” sorulmalıdır.

İnsan hakları; “insanın salt insan olmasından kaynaklanan haklar” olarak tanımlanıyorsa, her bireyin küçük yaşlardan başlanılarak insan hakları konusunda bilinçlenmesi de temel bir hak olarak nitelendirmek gerekmektedir. Şu halde insan haklarının doğuştan kazanılan haklar olduğunu söylemek mümkündür, ancak insan haklarının bilgisi doğuştan verili değildir.

⁹ Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, s. 30.

¹⁰ Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar, Rifat Murat Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 66.

Bununla birlikte bireyden varlığından haberdar olmadığı haklarına yönelik bir tutum belirlemesi ve haklarını savunabilmesi beklenemez. Diğer bir ifadeyle, bireyler farkına vardıkları oranda insan haklarını bilecek ve savunacaklardır. Bu husus göz önünde tutulduğunda insan hakları eğitiminin önemi daha da belirginleşmektedir. İnsan hakları konusunda kendiliğinden ve doğuştan bir bilgiye sahip olmak mümkün olmasa da bu hususta eğitim yoluyla bilinç kazanılması elzemdir. Aile, toplum ve okulun yanında yaşamın tüm alanlarında insan hakları ile ilgili duyarlı olmak gerekmektedir. Egemenliğin gerçekten insana ait olması, insan için ve insanın yararına kullanılması, tüm insan haklarından somut olarak yararlanmanın ön koşulu-
dur.¹¹ Bununla birlikte insan hakları eğitiminin yalnızca ulusal düzeyde ve pozitif hukukun sağlayacağı imkânlar çerçevesinde değil, tüm yaşamı kapsamak üzere, herkes için adil bir biçimde icra edilmesi gerekmektedir.

Günümüzde küresel adaletsizliğin insan hayatında yol açtığı birtakım dayatmalarla birlikte iç ve dış barışı tehdit eden birçok unsur göz önünde tutulduğunda insan hakları eğitiminin insan hayatının adil olabilmesi adına ne kadar önem arz ettiği görülmektedir. UNESCO'nun 1999'da hazırladığı raporda mezkûr kaygılara yer verilerek küresel anlamda artan yoksulluğu ve çatışmaları önlemek için bireylerin eğitimine gereken önemin verilmesi gerektiği hususu üzerinde durulmuştur.¹² Buna göre insanlığın geleceğe umutla ve güvenle bakabilmesi ancak insan haklarına ve onun eğitimine gereken önemin verilmesi suretiyle mümkündür.

Ülkemizde İnsan Hakları Eğitiminin Durumu ve İyileştirilmesi

Ülkemizde özellikle son yirmi yıl içinde insan hakları adını içeren bazı derslerin okullarda yer aldığı bilinmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının okullar için belirlediği derslere baktığımızda ilkökul 4. sınıflar için "İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokra-

¹¹ Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, s. 458.

¹² Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, s. 452.

si” dersi ile liseler için seçmeli “Demokrasi ve İnsan Hakları” derslerinin olduğu görülmektedir. Ortaokullar için buna benzer bir dersin müfredatta yer almaması ve liselerde yalnızca seçmeli olarak yer aldığı dikkat çekmektedir.¹³ Öncelikle insan haklarının, yurttaşlık ve demokrasi ile aynı ders bağlamında eğitime sunulması konusunu irdelemeye çalışalım. Her ne kadar demokrasi “halk idaresi” ya da “halkın kendini yönetmesi” gibi anlamlara gelse de, bu fikrin insan hakları ihlallerine yol açmak gibi bir özelliği de söz konusudur. Buna göre siyasi partilerin seçimlerde fazla oy almak uğruna bir takım popülist politikalara/çalışmalara girişmeleri demokratik bir hak olarak görülmektedir.¹⁴ Şu halde demokratik olarak yürütülen seçimlerde toplumun genelinin memnuniyeti adına azınlık grupların haklarının ihmal edilmesi söz konusu olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle siyasal bir sistem olarak demokrasinin insan hakları ihlallerine zemin hazırladığı durumlar yaşanabilmektedir. Dolayısıyla pedagojik anlamda insan hakları eğitimini demokrasi ile ilişkilendirerek icra etmek çok sağlıklı bir tutum olmayacaktır.

Bununla birlikte “yurttaşlık” bir ülkenin mensubu olma ile ilgili hukuki durumu ifade eden bir kavramdır. Kuçuradi’nin ifadesiyle yurttaşlık bilgisi belli bir toplumda yaşayan yurttaşların haklarını ihtiva eden grup haklarını yerel bir çerçevede ele alırken insan hakları insan olarak dünyaya gelmeye dayalı evrensel hakları içermektedir.¹⁵ Buna mukabil insan hakları ise bir ülkenin yurttaşı olmakla elde edilen değil, bilakis salt insan olmakla elde edilen haklara tekabül eden bir kavramdır. Dolayısıyla insan haklarının yurttaşlıkla ilintili olarak düşünülmesi de birtakım çelişkilere yol açabileceğinden, insan hakları bilincinin sağlıklı bir biçimde oluşabilmesi için salt insan hakları olarak ele alınması ve eğitiminin diğer kavramlarla karıştırılmadan icra edilmesi, daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

¹³ Daha fazla bilgi için, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7>, Erişim Tarihi: 28.06.18.

¹⁴ Kuçuradi, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2016, s. 186, 187.

¹⁵ Kuçuradi, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, s. 274.

tır. İnsan haklarının demokrasi ve yurttaşlık dolayımından ayrı, kendine özgü bir alan olarak belirlenmesinin öneminin yanında bu dersin Atatürkçülük bağlamında sunulması tartışılmaktadır. Bu sorunsalla ilgili olarak Mesut Gülmez'in tespitleri oldukça dikkat çekicidir: Ona göre "Atatürk İnkılap ve İlkeleri" ile "Atatürkçülük" eğitiminin faydalı yönleri olsa bile ders programlarında yasal bir zorunluluk olarak yer alması ve insan haklarının Atatürkçü düşünce bağlamında işlenmesinin sorgulanması gerekmektedir.¹⁶ Öyle ki insan hakları insanın salt insan olmasından kaynaklı haklarını ifade eden evrensel özelliği yadsınarak Atatürkçü düşüncenin bir alt ideolojisi olarak işlenmesi oldukça yanlış bir anlayıştır. Zaten çok yetersiz olan insan hakları eğitiminin bu yaklaşımla gerçekleştirilmesi doğru ve olanaklı değildir.¹⁷Şüphesiz Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı başlatarak, ülkemizin bağımsızlığını sağlaması tarihte eşine ender rastlanacak büyük bir kahramanlık örneğidir. Ancak insan hakları eğitiminin Atatürkçülük çerçevesinde ele alınmasının oldukça yanlış bir tutum olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Böylesine çelişkili sonuçlar ortaya çıkaracak tercihler yerine insan hakları dersinin evrensel ve etik temelleri göz önünde tutularak uygulanması daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte üzerinde durmaya çalıştığımız sorun, aslında insan hakları derslerinin yapısı ile sınırlı değildir.

İnsan hakları ile derslerin teorik yapısındaki açmazların yanında, bu dersleri usulüne uygun olarak okullarda okutabilecek öğretmen olup olmadığının tartışılması da gerekmektedir. Çünkü insan hakları eğitimi icra edecek öğretmenin pedagojik bakımdan donanımlı olması önemlidir. Özellikle yukarıda değinmeye çalıştığımız husus doğrultusunda insan hakları kavramının farklı siyasal kavramlar olan demokrasi ve yurttaşlık gibi anlayışlardan farklı bir bağlamda ele alınması ve söz konusu temel hakların Atatürkçülük dersinden ayrı olarak icra edilmesi yerinde bir tutum olacaktır. Görebildiğimiz kadarıyla

¹⁶ Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, s. 73, 74.

¹⁷ Gülmez, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, s. 455, 456.

ilk ve ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarında insan hakları eğitimine yönelik dersler mevcut değildir. Buna göre öncelikle insan hakları eğitimini verebilecek eğitimci ve öğretmenlerin yetiştirilmesi gerekmektedir ki, bu tutum insan hakları eğitiminin iyileştirilmesi adına atılacak önemli bir adım olacaktır. Sınırlı sayıda olan ve hakkı ile icra edildiği tartışmalı olduğunu ifade edebileceğimiz insan hakları derslerinin yanında milli ve yerel değerleri içeren derslerin okullarda okutulması dikkat çekmektedir.

2018 yılı itibariyle bakıldığında “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” ile “Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi” (Sosyal Bilimler Liseleri için) adlı dersler zorunlu olarak müfredatta yer almaktadır.¹⁸ Araştırmamızın amacı gereği insan hakları derslerine kıyasla bu türden derslerin okul programlarında daha fazla yer alması üzerinde durulması gereken bir husustur. Eğitimde belli bir milleti ön plana çıkararak derslere ağırlık verilmesi ve belli bir etnik kökenine sahip olmanın bir üstünlük olarak sunulması insan hakları bilincinin gelişmesine engel olabilmektedir. Örneğin tarih derslerinde belli bir etnik kökeni ya da milleti bir takım kahramanlık anlatılarıyla yüceleştirerek sunmak, öğrencilerin zihninde diğer milletlerin ikincil derecede önemli olduğu algısına yol açabilmektedir. Betül Çotuksöken’e göre belli bir etnisitenin, milletin ya da cinsiyetin diğer milletlere ve cinsiyetlere üstün olduğuna dair tutumlar, ayrımcılığı ortaya çıkaracağından, insan hakları bilincinin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Olağan herhangi bir niteliğe üstünlük yükleyerek sürekli olarak yerel olanın içine sıkışıp kalmak zamanla bir grup insanın diğer gruplardan daha üstünmüş gibi görünmesine yol açabilmektedir.¹⁹ Oysa insan hakları etik bir kavrayışla evrensel olana yönelerek insan olma temelinde buluşan haklara işaret etmektedir. İnsan hakları; yerel, milli ya da kültürel olan değerlere saygı duymayı gerektirmekle birlikte, insanın kadim

¹⁸ Daha fazla bilgi için: <http://tkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/kategori/7>, Erişim Tarihi: 28.06.18.

¹⁹ Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, s. 51.

haklarını önemsenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla insan hakları bilincinin gelişip yaygınlaşması için insan hakları eğitiminin en az diğer dersler kadar önemsenmesi gerekmektedir. Bu noktada “belli bir milleti ya da ideolojiyi içeren dersler müfredatta niçin fazlaca yer almaktadır?” diye bir soru sorup, cevabını bulmaya çalışalım. 1923’de kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde cumhuriyet devriminin altı ilkesinden biri olan *milliyetçilik*, ulus-devlet anlayışını hayata geçirmenin temel unsurlarından biri olarak görülüyordu. Söz konusu temel unsurun yeni kurulan devletin eğitim sistemine de sirayet etmesi kaçınılmaz bir hal almıştır.²⁰ Bu çerçevede belli bir milletin cumhuriyetin kurucu unsuru olarak ön plana çıkması ve yeni kurulan devletin temel unsuru olduğu anlayışı, zamanla bazı sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Anayasa’nın hiç kimsenin eğitim hakkından mahrum edilemeyeceği maddesini içermesine rağmen, eğitimde belli ideolojiye dayanan ilkelerin birincil hedef olarak belirlenmesi dikkat çekmektedir. Günümüzde halen yürürlükte olan söz konusu mevzuat şöyledir:

“BİRİNCİ KISIM Türk Milli Eğitim Sistemini Düzenleyen Genel Esaslar BİRİNCİ BÖLÜM Türk- Genel amaçlar:

Madde 2 - Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini, 1. (Değişik: 16/6/1983 - 2842/1 md.) Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;”²¹

²⁰ Yeşilçayır, “Sığınmacılar Hakkındaki Ön Kabulleri Belirleyen Etmenler Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 32, 2016, s. 126; Elçin Aktoprak, “Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak Türkiye’de Gayrimüslimler”, *İnsan Hakları Çalışma Metinleri XVI*, Ankara 2010, s. 18.

²¹ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html, Erişim

Alıntıdan anlaşılacağı üzere Türk Milli Eğitim Sisteminde insan hakları ifadesi birçok amaç sayıldıktan sonra yaklaşık on üçüncü sırada yer almaktadır. Bununla birlikte milli eğitimin Atatürkçülük ve Türklük ideolojisine göre belirlenmesi ülkede yaşayan diğer kültürler açısından ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Diğer millet ve kültürler çoğu kez düşmanlaştırılarak aktarılmış ve ayrımcılıkla mücadele etmek için yeterli tedbirler alınmamıştır.²² Necdet Subaşı'nın ifadesiyle Cumhuriyet Dönemi'nde benimsenen resmi ideoloji açık bir öteki tasvirine bağlı kalarak, Türk milliyetçiliği/ulusçuluğu dairesinde diğer bütün karşıtların meşruiyetini ortadan kaldırmayı hedeflemiş gibidir.²³ Bununla birlikte Türklük, Atatürkçülük ve Türk kültürü yasalarla korunurken, diğer değerler sistematik olarak ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bununla birlikte müfredat ve ders kitaplarında Türkler dışındaki topluluklardan söz edilirken onları düşman gösteren ifadeler yer verilmektedir. Milli Eğitimin temel amacından da anlaşılacağı üzere okullarımızda ki insan hakları eğitiminin mahiyeti özü itibarıyla Atatürk İnkılapları ve Atatürk milliyetçiliği bağlamında yapılandırılmıştır.

Bir ulus-devlet projesi olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde cumhuriyetin temel ilkelerinden olan milliyetçiliğin eğitim anlayışında belirleyici unsur olması kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte azınlıkların ötekileştirilmesi ve kalıp yargılarla değerlendirilmesinde eğitim sisteminin kendisi önemli rol oynamaktadır. Müfredat ve ders kitaplarında Türkler dışındaki topluluklardan söz edilirken onları düşman gösteren ifadeler yer verildiğini belirtmiştik. Söz gelimi MEB'in 2009 yılında ders kitabı olarak okutulmasına izin verdiği ortaöğretim 10'uncu sınıf Tarih kitabında Süryaniler için "batılı devletlerle iş birliği yapan hainler"²⁴ ifadesi kullanılmıştır. Aslında bu geleneği

Tarihi: 28.06.18.

²² Nurcan Kaya, "Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar", der. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 2.

²³ Necdet Subaşı, "Öteki'nin İnsan Hakları", *İslâmiyât*, 2 (2), 1999, s. 89.

²⁴ http://arsiv.dha.com.tr/suryanilerde-hain-degiliz-kampanyasi_215297.html

daha Cumhuriyet'in kuruluş dönemine kadar geri götürmek gerekmektedir: 1922'de *İleri* gazetesinde "Kanımızı Emenler" başlığı altında Yahudiler hedef gösterilmiştir.²⁵ Söz konusu ayrımcı ve dışlayıcı ifadeler *Tarih Vakfı* tarafından yürütülen "Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi III" kapsamındaki kitaplarda da etno-kültürcü Türklük anlayışının aktarıma biçiminin birçok açıdan sorunlu olduğu tespit edilmiştir.²⁶ Bu projelerde görev yapan Çotuksöken, ders kitaplarındaki eleştirel düşünceye kapalı olan ve Türklüğü yüceltip kutsallaştıran normatif yapının oldukça endişe verici boyutlarda olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle eğitimin bilgi, düşünme ve sorgulamadan ziyade sürekli bir biçimde kendini tekrar eden yerel, kültürel ve etnik değerler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.²⁷ Okullarda bu değerleri ezberleyerek ve bunları içselleştirerek yetişen bireylerin öteki kültür ve milletleri dışlaması kaçınılmaz bir hal alabilmektedir. Mezkûr eğitimin anlayışının bir yansıması olarak sokakta, okulda, spor müsabakalarında ve birçok yerde mezhebe, dine, etnik kökene, cinsiyete vb. dayalı birçok ayrımcılığın yaşandığını ifade etmemiz gerekmektedir. Yaşadığımız dışlama ve ötekileştirmelerin türü aslında daha çetrefilli bir hale dönüşebilmektedir. Bu durumu dile yerleşmiş ve içselleştirilmiş bir örnek üzerinden analiz etmeye çalışalım:

İçselleştirilmiş/normalleştirilmiş bir ötekileştirme anlayışı ile iç içe yaşadığımız ifade etmemiz gerekmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla günlük dile yerleşmiş olan "x ama iyi insan", anlayışı etik anlamda incelendiğinde oldukça sorunludur. Buradaki x, etnik köken ve mezhep olabildiği gibi belli bir bölgeye de işaret edebilmektedir. Bu noktada eleştirel ve sorgulayıcı olmaya önemli ölçüde ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. O halde, söz konusu sorunsal sorgulamaya kendimizden, kendi

Erişim Tarihi: 29.06.18.

²⁵ Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 25.

²⁶

http://egitimdeinsanhaklari.org/media/documents/08_05_2015_13_53_06237_a.pdf, Erişim Tarihi: 29.06.18.

²⁷ Çotuksöken, *İnsan Hakları ve Felsefe*, s. 117-128.

sarf ettiğimiz ifadelerden başlamak gerekmektedir. Söz gelimi “alevi ama iyi insan” örneğinden hareket ettiğimizde, “ama” ifadesi ile sanki fena bir şeyden söz ediyor ve onu telafi etmeye çalışıyor gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda “x ama iyi insan” anlayışının adeta karşı tarafı övüyormuşçasına içselleştirilmiş olan fakat irdelendiğinde olumsuz bir ötekileştirme türü olduğu anlaşılmaktadır. Dile yerleşik halde bulunan dışlayıcı tutumların eleştirel bir bakış açısıyla tespit edilmesi oldukça nadir rastlanan bir durumdur. Çünkü eğitim sistemi sorgulayıcı, eleştirel ve analitik düşünceyi benimsemiş olmaktadır ziyade yerel değerlerin ezber edilerek, tekrarı temeline dayanmaktadır. Buna mukabil felsefenin sorgulayıcı özelliği söz konusu ötekileştirici tutumlar karşısında susmayı ve görmezden gelmeyi değil, bunu insan hakları bağlamında eleştirmeyi yeğlemektedir. Dilimize yerleşmiş olan bu ve buna benzer stereotip ifadelerin etik bağlamda irdelenmesi ve bu gibi ifadelerin yerine daha insancıl bir dilin kullanılmasına önem verilmesi insan hakları adına atılacak önemli bir adım olacaktır.

Eğitim anlayışımızda yer alan ve eğitimin yol açtığı söz konusu tutumların insanî anlamda oldukça sorunlu olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre eleştirel aklın bu tutuma kayıtsız kalması beklenemeyeceğinden sorunlu bir yapının tespit edilmesinden sonra bu yapının nasıl düzeltilmesi gerektiği hususunda fikirlerin ortaya konulması yerinde bir tutum olacaktır. Çünkü buraya kadar yapmaya çalıştığımız analizlerden insan hakları eğitiminin yeniden yapılandırılmasının oldukça elzem olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Öncelikle insan hakları eğitimi özüne uygun olarak verebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi elzem görünmektedir. Bunun yanında müfredatlar; insan hakları derslerinin başka siyasal kavramlarla ilişkilendirmeden, insani ve evrensel boyutu göz önünde tutularak hazırlanmalıdır. Buraya kadar olan araştırmamızda ülkemizdeki insan hakları eğitiminin durumunda mezkûr sorunları tespit edip, iyileştirme önerileri belirlemeye çalıştık. Ancak “İnsan hakları bilincinin oluşması bağ-

lamında söz konusu iyileştirme önerileri yeterli midir?" diye bir soru akıllara gelebilir. Bu soruya istinaden sorunu salt insan hakları derslerinin bağlayıcılığından çıkarak daha geniş bir bakış açısıyla ortaya koymak mümkündür.

Okul müfredatlarında İnsan Hakları derslerinin olması şüphesiz önemli bir adımdır. Bununla birlikte insan hakları eğitimi okutulan bütün derslerin temel karakteri haline dönüştürülmesi ise haklar konusunda bilinçlenmeyi daha üst seviyelere çıkaracaktır. Böylece çocuk ve gençlerin bilinci yavaş yavaş yalnız kendi haklarına saygı gösterilme değil, başkalarının haklarına da saygı gösterme isteğiyle bütünleşmiş olacaktır.²⁸ Böylelikle insan hakları bilincinin gelişmesi adına önemli bir kazanım sağlanacaktır. Örneğin tarih derslerinde savaş, kölelik, sömürgecilik, emperyalizm ve Nazizm gibi konular insan haklarına vurgu yapılarak işlenebilir. Sosyal bilimler derslerinde ise sosyal eşitsizlik, yabancı düşmanlığı, ötekileştirme, dışlama ve cinsiyetçilik gibi konuların nedenleri sınıfta ele alınarak öğrencilere bu sorunların giderilmesi için birtakım çözüm önerileri sorulabilir. Bununla birlikte bireylerin zihnine yerleşmiş olan başka din, mezhep ve milletlere yönelik önyargılar ve klişeler üzerine düşünebilmelerini sağlayacak sorgulama/eleştirel düşünme teknikleri uygulanabilir. Bu hususta "Felsefenin atölyesi nasıl bir rol oynayabilir?" diye bir soru akıllara gelebilir.

İnsan hakları somut, olmuş ve belirgin bir şeyi tanımlamaktan ziyade, daha soyut, düşünsel ve teorik bağlamda ifade edilmesi gereken bir kavramdır. Söz gelimi insan hakları kahve tası, su şişesi gibi bir şey olmadığından, anlaşılması bilgisel ve kavramsal bir çaba gerektirmektedir. Buna göre bireylerde insan hakları bilincinin gelişmesinde eğitimde uygulanacak yöntemler önem kazanmaktadır. Felsefenin analitik düşünme, sorgulama, eleştirelilik ve sentez yapma gibi özellikleri insan hakları kavramının düşünsel/soyut temellerinin anlaşılmasına ışık tutabileceği gibi, bu kavramın farklı kavramlar-

²⁸ Amadou-Mahtar M'Bow, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, haz. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 16.

dan/unsurlardan ayrıştırılarak, aydınlatılmasında da fayda sağlayacaktır.²⁹ Bununla birlikte insan haklarının kaynağının insan onuruna dayandığının analiz edilip, anlaşılır hale gelmesinde felsefi etik vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Aynı zamanda insan haklarının pozitif hukuk kaynaklı haklar olmayıp, doğal hukuk bağlamında temellendirilmesi gerektiği hukuk felsefesinin üzerinde durduğu konulardan biri olagelmıştır.³⁰ İlköğretim ve ortaöğretimdeki bütün derslerinin ezber bilgi yerine, düşünmeye dayalı ve eleştirel olabilmesinde felsefenin mezkûr özelliklerinden faydalanmak mümkündür. Dolayısıyla insan hakları eğitiminin iyileştirilmesi bağlamında felsefenin rolü belirgin olarak ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

İnsan hakları belgeleri ve çıkarılacak birtakım kanunlar üzerinden insan hakları bilincinin yaygınlaştırılmaya çalışılması önemli bir adım olarak görülse de, insan hakları bilincinin gelişmesinde eğitiminin vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü insan hakları eğitimi hak ihlallerini sonradan tespit edip cezalandırmak yerine söz konusu suç ve ihlalleri önleyici bir özelliğe sahiptir. Bireylerin insanlık adına geleceğe umutla bakabilmeleri için suçu tespit edip müeyyide uygulamaktan ziyade, suçun ortaya çıkışını önleyici bir mekanizmanın oluşması daha etkili ve pratik bir yöntem olacaktır. Buraya kadar yapmaya çalıştığımız analizler çerçevesinde sonuç bölümünde insan hakları eğitiminin iyileştirmesine ve yeniden yapılandırılmasına yönelik bazı çözüm önerilerini somutlaştırmaya çalışalım:

İnsan hakları bilincinin gelişmesi adına öncelikle bu hakların eğitimi yalnızca insan hakları dersleri çerçevesinde düşünülmemelidir. İnsan hakları duyarlılığını bütün derslerin temel karakteri haline getirmek daha etkili bir yöntem olacaktır. Bu çerçevede derslerde normatif bir anlayışla belli bir milleti, dini

²⁹ Zeynep Davran, "İnsan Haklarının Düşünsel Temelleri", *İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2001, s. 19.

³⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2014s. 132, 133.

ya da mezhebi kutsallaştırıp anlatmak yerine daha çoğulcu ve insani tutumların benimsenmesi insan hakları bilincinin gelişmesi adına önem arz etmektedir. Sosyal bilimler, tarih, edebiyat, sosyoloji ve felsefe gibi derslerin müfredatları insan hakları içeriği oluşturmak bakımından oldukça uygun bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte insan hakları eğitimini, bu hakların anlaşılmasını güçleştirip, çetrefilleştirecek mahiyette olan yurttaşlık ve demokrasi eğitiminden bağımsız olarak ele almak gerekmektedir. Benzer biçimde söz konusu temel hakların eğitimini Atatürk İlke ve İnkılapları ile Atatürkçülük derslerinden bağımsız olarak düşünmek gerekmektedir. Çünkü bireylerde insan hakları bilincinin oluşabilmesi için insan hakları konusuna başka bir ideolojinin altında yer vermekten ziyade, insan haklarının en üst değer olarak sunulduğu bir program haline getirilmesi gerekmektedir.

Ders kitaplarının dışlayıcı ve ötekileştirici ifadelerden arındırılarak insanî bağlamda hazırlanmasının insan haklarının yaygınlaşması adına temel bir gereksinim olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Buna göre ders kitaplarının tarihte yaşanan savaşlar ve çatışmalar üzerinden gidilerek diğer milletleri, azınlıkları, dinleri ve mezhepleri ötekileştirip, düşmanlaştırılan konular/ifadeler bağlamında hazırlanması yerine, insanlığı ve dostluğu geliştirici mahiyette hazırlanmasına önem vermek gerekmektedir. İnsan hakları eğitimini yeniden yapılandırmak bağlamında öğrencileri düşünmeye ve eleştirel olmaya teşvik edici derslerin müfredatlarının artırılması önem arz etmektedir. Ayrıca ders kitapları ve müfredatlarının farklı kültür ve milletleri ötekileştirici, dışlayıcı ve ayrımcı ifadelerden arındırılması elzem görünmektedir. Dolayısıyla eğitim anlayışının insanileşmesi bakımından ciddi ve özverili bir yeniden yapılandırılma sürecinin başlatılması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de eleştirel ve şeffaf olmak, hesap verebilir olmak, özeleştiriyapabilmek, felsefenin sorgulayıcı ve iyiye tekâmül etmeyi amaçlayan özelliğinden faydalanmak makul bir yol görünmektedir. Ayrıca eğitim anlayışımızda çok fazla ezber ya da tekra-

rın yerine; eleştirel, sorgulayıcı ve analitik düşünmenin geliştirilmesi önemsenmelidir. İnsan hakları ve etik gibi konuların ancak analiz, tartışma ve sentez gibi yöntemlerle anlaşılır kılıp içselleştirilebileceği düşünüldüğünde eğitimin insan hakları bakımından yeniden yapılandırılmasında felsefi bilgi ve kavramlarının önemsenmesi gerekmektedir.

Elbette küçük yaştan itibaren çocuklara insan olmanın önemini, insan onurunun ve haklarının ne anlama geldiğini etik bir bağlamda öğretmek önemlidir. Bununla birlikte insan hakları eğitimi ve bilincini öğrencilere aktarabilecek seviyede öğretmenlerin yetiştirilmesinin önemli bir gereksinim olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir anlayışa sahip öğretmen başkalarının hakkına saygı duyanın yanında, insan hakları eğitimi hususunda azimli ve sabırlı bir kişi olmalıdır.³¹ Bununla birlikte öğretmenlerin okul programlarında yer alan insan hakları dersinin yanında diğer derslerin kapsamında da insan hakları anlayışını öğretebilecek donanımda olmaları gerekmektedir. Söz konusu eğitimi gerçekleştirecek olan eğitimci, öğretmen ve pedagogların yetişmesi için de öğretmen yetiştiren yükseköğretim programlarında bu yönde bir değişime ihtiyaç olduğu aşikârdır. Dolayısıyla insan hakları duyarlılığına sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi insan hakları derslerinin amacına uygun bir biçimde icra edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Eğitimde öncelikle bireylerin temel insani değerlerle yetişmelerinin hedeflenmesi insan hakları bilincini gerçekleştirmek adına önemli bir adım olacaktır. Eğitimde insan olmanın birincil hedef olarak belirlenmesi, bireyleri dışlamayan/ötekileştirmeyen ortak ölçütlerin geliştirilmesi ile ilişkili bir durumdur. Öyle ki insanîyet alanı her ferdin tek tek katılabileceği ortak bir alanı temsil ettiği için yaşamların ortaklık kurmasını, ortak ölçütler geliştirmesini gerektirmektedir. Buna göre insan olmak sen ve benlerden oluşsa da ancak bizlerle yürütülebilecek bir varoluş halidir. Öteki olmadan benin inşası

³¹ Yıldız Kuzgun, "İnsan Hakları ve Eğitim", A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi 100 Yıla Armağan Sayısı, 1981, s. 101-108.

ve tekâmülü mümkün değildir.³² O halde ancak birlikte ve beraberce insanlaşabiliriz. Farklılıkların ötekileştirilip, dışlanması için değil, farklılıkların yaratıcı bir biçimde yönetilerek insan hakları ve toplumsal barış adına kazanımlara dönüştürülmesi önemsenmelidir. Söz konusu anlayışın oluşabilmesi için insan olma ve insanlaşma anlayışının ihmal edilmemesi gerekmektedir. Bireylerin iyi bir meslek edinmelerinden önce insanî anlamda iyi eğitilmelerini sağlamak gerekmektedir. Buna göre bireylerin iyi bir doktor, iyi bir mühendis ve iyi bir öğretmen olmadan önce etik değerlerle yetişmiş iyi bir insan olarak yetişmeleri önemsenmelidir. İyi insan olmayı öğrenmenin ve benimsemenin ilk adımı da insanın özü itibarıyla değerli olduğunu anlamaktan geçmektedir.

Kaynaklar

Aktoprak, Elçin, "Bir 'Kurucu Öteki' Olarak Türkiye'de Gayrimüslimler", *İnsan Hakları Çalışma Metinleri XVI*, Ankara 2010, s. 1-64.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2014.

Çotuksöken, Betül, *İnsan Hakları ve Felsefe*, Papatya Yayınları, İstanbul 2012.

Davran, Zeynep, "İnsan Haklarının Düşünsel Temelleri", *İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2001.

Gülmez, Mesut, *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, TODAİE Yayınları, Ankara 2001.

Kant, Immanuel, *Über Pädagogik* (Königsberg 1803), Akademie Text-Ausgabe IX, Berlin 1968, s. 437-455.

Kaya, Nurcan, "Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar ve Ayrımcılık: Kavramsal Çerçeve ve Temel Sorunlar", der. Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 213-229.

³² Türer, "Ortak Yaşamlar Otak Ölçütler", s. 370.

- Kuçuradi, İoanna, "Eğitimi Yeniden Düşünmek", 08.07.2014, <https://hacettepe.edu.tr/duyuru/rekduy/47KurulusYilDonumu220714.pdf>, Erişim Tarihi: 28.06.18.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2016.
- Kuçuradi, İoanna, "Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu", *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi*, Eğitim-Bir-Sen Yay. 44, Ankara 2010, s. 21-23.
- Kuzgun, Yıldız, "İnsan Hakları ve Eğitim", *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi 100 Yıla Armağan Sayısı*, 1981, s. 101-108.
- Levi, Avner, *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- M'Bow, Amadou-Mahtar, *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, haz. İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- Subaşı, Necdet, "Öteki'nin İnsan Hakları", *İslâmiyât*, 2 (2), 1999, s. 85-97.
- Tezcan, Durmuş, Erdem, M. R., Sancakdar, O., Önok, M. R., *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.
- Türer, Celal, "Ortak Yaşamlar Otak Ölçütler", *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, haz. Celal Türer, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 2015.
- Yazıcı, Hasan, "Hangi Hakla İnsan Hakları", *İnsan Haklarının Gelişimi*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2001, s. 4-12.
- Yeşilçayır, Celal, "Küreselleşen Dünyada Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *II. Uluslararası Multidisipliner Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Yeşilçayır, Celal, "Sığınmacılar Hakkındaki Ön Kabulleri Belirleyen Etmenler Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 32, 2016, s. 121-138.
- http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0

html, Erişim Tarihi: 28.06.18.

http://arsiv.dha.com.tr/suryanilerde-hain-degiliz-kampanyasi_215297.html, Erişim Tarihi: 29.06.18.

http://egitimdeinsanhaklari.org/media/documents/08_05_2015_13_53_06237a.pdf, Erişim tarihi: 29.06.18.